

Disputa

Hozzászólás Majtényi Mihály Gajdos Tibor regényéről írt kritikájához

A vajdasági magyar irodalmi élet élénkülése tavaly fölébresztette az értékelés kívánalmát és a kritika megszületését is kiváltotta. Az irodalmi termelés további növekedése, azt mondhatnók, a kritikai írások megjelenését rendszerezítette.

Azonban az eddig megjelent kritikák nem a bírálat legfontosabb föladatát végezték: az értékelés, az útmutatás, a hibák feltárása mellett nem a művek szépségeinek méltatását adták, hanem valami komor nekiszánással az írások hibáiban válkáltak. A jószándékú olvasó aztán találgathatta, hogy ezek a művek — a jugoszláviai magyar írók könyveire gondolok — miért is jelentek meg tulajdonképpen? Csak a kiadó tévedése folytán, vagy volt művészi és erkölcsi értékük is, mivelhogy napvilágot láttak? A kritika fontos követelményei vagy egyáltalán nem, vagy csak félmondatos célzásokban valósultak meg a hibákat taglaló bírálatokban. Mintha az élveboncolás irgalmatlan tudományosságával készülő monográfiái lennének ezek a bírálatok és csak a művek beteg részeinek terjedelmes leírására szorítkoznának. Mert többnyire semmiféle jele nincs, vagy alig mutatkozik valami jele annak, hogy az írások értékeinek is örülnének a kritikusok, vagy hogy a hibák hánytorgatásán kívül egyéb szándék is vezetné őket.

Azról szinte szó sem esik ezekben a könyvbírálatokban, hogy minden vajdasági magyar könyv megjelenése ünnepi tény, hiszen a fölszabadulás előtt nem volt állandó magyar könyvkiadóink. S most van. És nem kell házról-házra járnia a szerzőnek, ha könyvét el akarja adni, olvasóhoz akarja juttatni. S végül, hogy a háború előttihez viszonyítva, többszörösen magas példányszámban jelennek meg nálunk a magyar szépirodalmi könyvek.

A bírálatokban úgyszólván semmi jele sem mutatkozik annak az örömmek, hogy a népi demokrácia komoly és rendszeres irodalmi élet alapjait rakja le — és szocializmust építő tömegeink rohamos kultúrális fejlődése élénk piacot biztosít irodalmi termelésünknek.

Mintha a kritikusok székbe ülő embereinket vizsgálás és fanyalgás fogná el, ha könyveinket a kezükbe veszik. Pedig a kritika eredményeket nem említve, megsavanyodva, terméketlen hibafölsorolássá válik, ha szem elől tévesztjük a nevelés szempontjait és lebecsüljük az alkotó erőket.

Nem mérik föl utunkat a múltban, s mostani lehetőségeink határozott körvonalazását is elmulasztják a kritikusok. Pedig tudnia kell a jugoszláviai magyar olvasónak, hogy számosabbak lehettek itt a tollforgatók és az írók azelőtt, de akkor még alig volt a dolgozó népért élő és harcoló író, most pedig jónéhányan vannak igazi népi célkitűzésű íróink és a céltalanság és az elefántesonttorony írói szerencsére megfogytak.

Kritikusaink nagy buzgalommal teregetik ki a hibákat minden bírálatukban, de az olvasókat is foglalkoztató kérdésekre gyakran adóság maradnak a válasszal.

Vegyük például Majtényi Mihály — aránylag legkevesebb komor akadémikussággal és beteges hibagyűjtő szenvedéllyel terhelt — kriti-

káját Gajdos Tibor »Tűz a hegyek között« című regényéről. Ebből a bírálatból is láthatjuk, hogy a kritikát váró és bírálótól irányítást váró írók miért veszik kézbe méltatlankodva a fentebb jellemzett bírálókat; miért zúdul szenvedélyes ellenvélemény majd minden kritikai megállapításra; miért nem tanítják, segítik ezek a kritikák sem az írók, sem az olvasók; miért nem szolgálják a jugoszláviai magyar könyv terjesztését; és végül: magyarul is tudó szláv testvéreink, akik mint összegezést, figyelemmel kísérik a bírálatokat, miért főként a könyvek hibáiról vesznek tudomást.

Majtényi Mihály pozitívként regisztrálja Gajdos könyvét. De arról, hogy miben pozitív a könyv (egy-két szón vagy rövid mondaton kívül) alig mond valamit. Ellenben öt HÍD-oldalt betöltő kritikájában — néhány általános megállapításon kívül — csupán hibákat sorol föl és ismertet részletesen, s nem elég, hogy főleg csak hibákat és hiányosságokat sorol föl. De, jórészen egyoldalú beállítottsága miatt, tévedések is becsúsznak kritikájába.

Bírálata bevezetőjében Majtényi a könyv tárgyalásának tömör leírását adja. A bevezető végén ezt írja: »S amikor a történet proletárhősét halálos golyó járja át, s a lelkéből kikel a vérróza, sírja fölött egy lány, a szerelmese veszi föl a kezéből kihullott fegyvert és ő indul el — hová? A szabadságharcosok útjára, ma már tudjuk. De akkor, 1941-ben, 1942-ben egész Európa azt kérdezte még: hová, merre visz ez az út? S választ nem tudott.« (Aláhúzás tőlem, L. I.)

Hát bizony ez a megállapítás téves. Lehet, sőt valószínű, hogy a polgári »kisember«, a kispolgárság tömegei és a dolgozók öntudatlan rétegei általában nem tudták még akkor, hová visz a népfőszabadító harcok útja. De tudták a kommunisták, főleg tudták a Szovjetszövetség kommunistái és jól tudták egy kisebb ország kommunistái is: Jugoszláviaié, Jugoszláviaié, ahol a Kommunista Főrt harcosainak vezetésével egyre nagyobb néptömegek keltek föl a fasiszta rabtartók ellen, hogy szabadságuk kivívásával végül minden elnyomást megszüntessenek hazájukban.

Ez Majtényi egyik legfontosabb tévedése s ezért ingadozók kritikai megállapításai a regény tárgyának értékelésénél. Így aztán helyelközzel egyre újabb hibákba esik a kritikus, amin ragyogó stílusa sem segíthet.

Még némi miszticizmus is becsúszik Majtényi írásába, talán csak a szép stílus kedvéért. Az előbbi idézettől valamivel lejjebb a következő mondatot írja: »A regény véget ér az ember és a halál magasztos találkozásával, amikor az örökkévalóság betör a gyarló életbe és az egyén számára legborzasztóbb történés fölé ünnepi fényt áraszt.« (Aláhúzás tőlem, L. I.) Nagyon szép mondat. De van-e valami köze Gajdos könyvének lényegéhez, a regény utolsó fejezetének mondanivalójához? Gajdos nem az örökkévalóság betörését vetíti regényhősének befejeződő életébe. És ha egy egyszerű harcos életének lezárulását is adja a regényben, semmiesetre sem gyarló élet zárul az utolsó fejezettel, hanem egy öntudatos, kemény harcos, egy rokonszenves munkásember élete, aki megérte a legnagyobbat, amit ember megérhet: egyéni sorsát a közösség sorsával egyesítette, és élete árán történelmi földadatot teljesített.

Majtényi kritikájában azzal kapcsolatosan, hogy Gajdos magyar regényhőse Szlovéniában harcol, egy szubjektív és egy objektív kifogást hoz föl. A szubjektív kifogás igen terjedelmes és kevésbé helytálló. Re-

gényről van szó, s a szerző számára nehéz lenne előírni, hova helyezze regénye történéseinek színhelyét. Kifogásolás helyett bírálónk talán egy ifjú író alkotóképességét és fölkészültségét elemezhetné volna. Egy vajdasági magyar harcos útjának regénybeli megrajzolása a felkelés közeli gőcpontjaiban sokkal gyakorlottab írói tollat kíván — mégpedig első-sorban a bonyolultabb nemzetiségi viszonyok miatt — mint az első regényét író szerzőé volt könyve megírásakor.

A szubjektív kifogás helyt alig álló tételéből folyik aztán az objektív kifogás súlyának eltúlzása is. A szlovén falut nem festi a szerző eléggé mélyen és átfogóan, minden rétegződésében — mondja Majtényi. De itt csak egy néhány házból álló hegyi falucskáról van szó, szövetkezet, zsirosparaszrok és zsongó társadalmi élet nélkül. Csak egy tengődő falucskáról, amelyben néhány négyszögöl föld már »vagyonnak« számít. Itt avatottabb írói toll is nehezen adna sokkal szélesebb hőmpolygésű társadalmi rajzot. Bár az író szűk prizmája is gátolta bizonyos fokig a regény társadalmi rajzának szélesbülését — ebben már igaz van a bírálónak.

Furcsa, hogy Majtényi bírálata egy egész szakaszon keresztül tagadás formájában foglalkozik a regény azon részével, amely a fasiszta megszállók betörését tükrözi. Megállapítja, hogy Gajdos a fasiszta hadigépezet fölvonulását nem ábrázolja megszokottan. S csak a bírálat eme szakának utolsó rövid mondatából derül ki, hogy helyesli ezt és az író javára könyveli, mert ezzel elkerült egy sablont. Miért nem ezzel a mondattal kezdődött a bírálat említett szakasza? Igenlőbb hatása lett volna. Ugyancsak különösnek tűnik, hogy a »Rupnik hadserege« néven említett erődépítők regénybeli szerepeltetésével kapcsolatban a kritikus kifogásolta, hogy nem beszél Rupnik domobránjairól, holott a regény cselekményének idején még meg sem alakultak Rupnik áruló, fehérgárdista domobrán-osztagai.

Bizonyos stílusb hibák bemutatására egész szakaszokat szentel Majtényi, viszont hirtelen befejezett bírálatában adós marad a könyv erkölcsi fölmérésével. Elsiet a kritika az erkölcsi értékelés mellett, amellyel a tény mellett, hogy amikor az olvasó a könyvet leteszi, valamit tisztá, emelkedett érzés lesz úrrá rajta. A tiszta szándékok, a harcvállalás nemes emelkedettsége felé sodor különösen a könyv második része. Éppen az a rész, amelyről csak egyik-másik szakaszban, odavetőlegesen, s mindössze kétszer-háromszor tesz említést a kritikus.

Bár csak futólag említi, a regény második részét jobbnak tartja Majtényi — még sem fog elemzésébe, értékelésébe azzal az igyekezettel, amellyel a könyv valóban gyengébb felét öt oldalon át elemzi. Miért nem értékeli, mutatja be a bírálat a könyv jobb és szebb részét. Hiszen éppen az írások értékesebb részének ismertetése, fölmérése nyújthatna útmutatást fiatal és kezdő íróinknak, ezzel kellene elmondani honnan induljanak el, milyen színvonalat igyekezzenek elérni és túlhaladni.

Miért nem idéz Majtényi a regény értékesebb részeiből is, ha már a gyengébb helyek idézésére helyet és módot talált? Ha a könyv érdemes részeivel többit foglalkozott volna, kevesebb lenne bíráló tévedése, megállapításai találóbbak lehettek volna, nem lett volna egyoldalú, s olvasóink előtt egészen érthetővé válna, hogy a könyvkiadó miért jelentette meg ezt a könyvet, mint a fölszabadulás utánj első regényünket.

Ekkor valóban teljesítette volna feladatát a kritika.

Luták István